

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, доцента
КУНИЦЬКОЇ-ЛЯШ Марти Василівни
на дисертацію ВОЙЦЕХІВСЬКОЇ Світлани Іванівни на тему:
«Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність обраної теми та її зв'язок з науковими програмами

Фінансова інклюзія, тіньова економіка, відбудова та економічне зростання – це те, що сьогодні є пріоритетом серед досліджень. Україна зі своїм економічним потенціалом, маючи можливість бути в п'ятірці країн Європи, на початку незалежності істотно втратила своє місце, однією з причин чого стала економічна політика. Адже економіка країни є квінтесенцією системної політики, тому що формування потенціалу і забезпечення фінансово-економічної безпеки, це надалі – посилення конкурентоспроможності і реалізації економічних інтересів країни.

Діяльність, пов'язана з тіньовою економікою, є фактом життя в усьому світі. Більшість суспільств намагається контролювати цю діяльність за допомогою різних заходів, таких як покарання, переслідування, економічне зростання чи освіта. Для ефективнішого та результативного розподілу ресурсів країні вкрай важливо збирати інформацію про масштаби тіньової економіки, хто бере участь у підпільній діяльності та частоту такої діяльності. На жаль, дуже важко отримати точну інформацію про тіньову економічну діяльність, оскільки особи, які займаються цією діяльністю, не бажають бути ідентифікованими. Отже, дослідження в цій галузі можна вважати науковою пристрастю до «пізнання невідомого», що передбачає масштабну роботу. Також більшість авторів, особливо, які намагаються виміряти тіньову економіку в аспекті фінансової безпеки, стикаються з труднощами її визначення.

У даній роботі досліджується вплив фінансової інклюзії та розміру тіньової економіки на економічну безпеку держави. Дані для ендогенних, екзогенних і контрольних змінних були зібрані з індикаторів та прикладів світового розвитку. Сьогодні фінансово-економічна безпека України має чи не найбільше у своїй історії навантаження, тому дане проведене дослідження є ще одним кроком до акценту на основні причини та актуальні і пріоритетні види економічної діяльності, розвиток яких здатен зміцнити конкурентні позиції та вивести національне господарство в ранг найбільш процвітаючих.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою

«Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки України» (державний реєстраційний номер 0116U001877). Внесок авторки полягає у дослідженні теоретичних та прикладних засад впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави, розробленні власної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки з урахуванням впливу тіньового сектору економіки та розробленні практичних рекомендацій щодо зміцнення фінансової безпеки держави. Також в межах госпдоговірної теми «Формування фінансового механізму сталого розвитку в Україні» (договір № 249-191 Н від 13.10.2023 р.). Внесок авторки полягає в удосконаленні сучасних економіко-математичних методів оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави та розробленні практичних рекомендацій щодо детінізації національної економіки як запоруки зміцнення фінансової безпеки держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації і винесені на захист, мають достатній ступінь обґрунтованості. Їх теоретичною й методичною основою є сучасна економічна теорія. У дисертації Світлани Войцехівської чітко визначено мету, сформульовано завдання, предмет та об'єкт дослідження. Виконано ґрунтовний теоретичний базис, а саме: фундаментальні положення економічної теорії, проведено критичний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з досліджуваних питань, законодавчих та нормативних актів, даних офіційних матеріалів Державної служби статистики України, методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, офіційні статистичні дані Міністерства економіки України, матеріали Національного банку України, Національного антикорупційного бюро, Ради національної безпеки та оборони України за 2012–2022 рр.

Для виконання поставлених завдань у роботі використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів наукового дослідження, а саме: методи компоративного аналізу та морфологічного аналізу – для дослідження теоретичних основ фінансової безпеки держави в системі національної та економічної безпеки; методи системного аналізу та теоретичного узагальнення – для розширення наукової категорії «тіньова економіка» з метою удосконалення понятійного апарату; методи системно-функціонального аналізу – для оцінювання та характеристики стану та динаміки зміни фінансової безпеки держави та тіньового сектору економіки; метод економіко-математичного моделювання – для побудови кореляційно-регресійної моделі взаємозалежності рівня якості життя населення та рівня тіньової економіки; кореляційно-регресійної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави; графічний метод – для наочного відображення взаємозалежності рівня якості життя населення та рівня тіньової економіки; залежності значення інтегрального показника рівня фінансової безпеки держави від значення основних складових елементів

економічної безпеки; абстрактно-логічний метод – з метою узагальнення результатів дослідження та формування висновків проведеного дослідження.

Наукові положення та висновки дисертації є достовірними та належним чином обґрунтовані, що забезпечується фаховим використанням вищевказаних методів.

Структура дисертації визначена її метою, є цілісним комплексом послідовних розробок теоретико-методологічних підходів і практичних рекомендацій щодо оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави, що дозволить визначити необхідність створення умов для формування й реалізації ефективної державної політики забезпечення зміцнення фінансової безпеки держави через детінізацію економіки України.

Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження апробовано на десяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Зміст дисертації послідовно розкриває обрану тему.

У першому розділі «Теоретичне обґрунтування впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави» розглянуто та відображено структуру національної безпеки України, зокрема, обґрунтовано систему (компоненти) економічної безпеки держави, види тіньової економічної діяльності, методи для розрахунку обсягів тіньового сектору економіки, деталізовано модель методів DYMIMIC. Висвітлено науковий дискурс щодо методів визначення та аналізу тіньової економіки. З'ясовано трактування поняття «бюджетна безпека», «економічна безпека» та сутності «тіньової економіки». Показано взаємозв'язок між поняттями ризику, загроз та небезпек у контексті забезпечення фінансової безпеки держави й поняттям «фінансова безпека держави». Запропоновано поняття «фінансова безпека держави» розглядати не тільки мікро- та макрорівні, а й мезорівень, що дійсно може більш системно здійснювати дослідження для аналітики і прогнозування. Сформульовано авторський підхід до поняття «тіньова економіка», що ґрунтується на цілісному поєднанні складових впливу на фінансову безпеку держави.

У другому розділі «Аналітична оцінка впливу тіньової економіки на фінансову безпеку України» ідентифіковано аспекти основних загроз у фінансовій безпеці України, з-поміж досліджень авторки можна виділити динаміку індексу економічної свободи України, підґрунтям якої є корумпованість секторів. Доречно авторкою додається і обґрунтовано термін «парадержава», який виник у зв'язку з розвитком тіньової економіки. Таким чином, критично важливу значущість має комплекс державних заходів запропонованих авторкою, які враховують ключові моменти для розвитку національної економіки. Побудовано динаміку показників індикаторів, що показують оцінку впливу тінізації економіки.

У третьому розділі «Детінізація економіки як шлях до зміцнення фінансової безпеки держави» авторкою визначено систему заходів із детінізації національної економіки, що ґрунтується на певному порядку для формування реалізації механізму державної

підтримки зміцнення фінансової безпеки національної економіки. Набули подальшого розвитку теоретико-методологічні засади визначення ризиків і загроз фінансовій безпеці національної економіки, які обґрунтовано побудовано кореляційно-регресійної моделі, формування і деталізація, їх спектру, здійснюється з урахуванням ключових переваг та загроз сучасних мегатрендів як глобалізація та індустріалізація. Визначено методико-прикладні засоби державної політики формування і реалізації організаційно-економічного механізму зміцнення фінансової безпеки України. Запропоновано концептуально-стратегічні заходи та критично важливі пріоритети, що сприятимуть зміцнення національної економіки, а саме стратегічні та/чи пріоритетні види економічної діяльності з детінізації національної економіки, розвиток яких здатен зміцнити конкурентні позиції та вивести національне господарство в ранг найбільш процвітаючих.

Дисертація містить також інші розробки та положення, що характеризується науковою новизною та спрямовані на вдосконалення процесу забезпечення фінансової безпеки національної економіки України.

За рівнем наукової новизни результати дослідження відповідають вимогам до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Завершується робота розгорнутими висновками, які базуються на отриманих результатах є логічними та аргументованими. Робота якісна, структурована, наведені пропозиції розроблено на основі використання теоретичних положень фундаментального характеру і містять сукупність результатів, яким притаманна наукова новизна.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в комплексному дослідженні теоретичних засад та в удосконаленні методичних підходів до оцінки впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави, що дозволить підвищити адекватність, аналітичну цінність та систематизованість аналізу тіньового сектору економіки в контексті впливу на фінансову безпеку України.

Найсуттєвіші результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у такому:

- теоретичні засади змістовного наповнення категорії «тіньова економіка», яку окреслено як небезпечне фінансово-економічне явище, що виникає внаслідок прагнення суб'єктів економічної діяльності підвищити власний рівень фінансової безпеки шляхом зростання показника якості життя, передбачає здійснення прихованої чи незаконної економічної діяльності, яке негативно впливає на рівень фінансової безпеки держави в цілому, що, на відміну від існуючих підходів, дає можливість системної та комплексної фінансово-економічної оцінки масштабів тіньового сектору економіки в контексті впливу на неї;

- теоретико-методичні підходи щодо удосконалення інтегрального показника фінансової безпеки держави, через побудову кореляційно-регресійної моделі системних взаємозв'язків фінансової безпеки держави, що дало можливість виокремити ключові фактори впливу на зміну значення інтегрального показника фінансової безпеки, зокрема зміна рівня: виробничої та макроекономічної безпеки, що, на відміну від поточної практики, дасть можливість за обмеженої кількості показників оперативно отримати дані про поточний стан фінансової безпеки країни та оцінити його за допомогою рівняння регресії;

- методичні підходи до оцінювання рівня тіньової економіки України, у рамках яких обґрунтовано необхідність урахування в офіційній методиці фінансового інструментарію показника якості життя населення, що, на відміну від поточної практики, дозволяє оцінити фактичний рівень тіньового сектору економіки через прямолінійну взаємозалежність з показником якості життя населення, як фінансової категорії, а також підвищить адекватність оцінки, аналітичну цінність та матиме позитивний вплив на оцінку впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави;

- основні загрозливі форми інституційних деформацій у фінансовій сфері через виокремлення двоїстої інституційної структури суспільства і суб'єктів господарювання, яка націлена не на розвиток виробництва шляхом конкуренції та застосування інновацій, а на швидке збагачення за рахунок різних фінансових злочинних схем, що сприятиме систематизованому та цілісному уявленню щодо ключових загрозливих форм інституційних деформацій, причин виникнення та оцінки їх масштабів;

- класифікаційна група тіньової економічної діяльності за постійністю здійснення, через виокремлення повноциклічної економічної діяльності, що дало можливість виокремити та відобразити повторюваний характер тіньової економіки від процесу генерування тіньового фінансового доходу до легалізації коштів;

- науково-практичні рекомендації щодо зміцнення фінансової безпеки держави в контексті мінімізації впливу тіньової економіки, що покликані знизити рівень тіньового сектору економіки та підвищити рівень фінансової безпеки держави. З цією метою обґрунтовано доцільність комплексу заходів, пов'язаних з підвищенням рівня боргової безпеки, бюджетної безпеки, валютної безпеки, банківської безпеки, макроекономічної безпеки, виробничої безпеки, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору. Запропоновані заходи сприятимуть детінізації національної економіки і як наслідок зміцненню фінансової безпеки держави.

**Повнота викладення наукових положень,
висновків і рекомендацій в опублікованих працях**

За темою дисертації опубліковано 16 наукових праць, з яких стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому у базах даних Web of Science Core Collection

та/або Scopus, 4 статті у наукових виданнях, включених до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України, стаття в колективній монографії, 10 тез наукових доповідей.

Важливість одержаних здобувачкою результатів для науки і практики

Дисертація Світлани Войцехівської є актуальним і важливим завданням для забезпечення стійкості формування достатніх передумов для повоєнного відновлення національної економіки та її розвитку.

Повнота впровадження рекомендацій за результатами дослідження підтверджується документами установ та організацій відповідальних за організацію та реалізацію державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки національної економіки. Основні теоретичні та методологічні позиції дослідження доведено до рівня конкретних розробок придатних до використання об'єктами державного управління зокрема: у навчальному процесі економічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України при розробленні методичних матеріалів з дисциплін «Податкова система», «Фінансова безпека держави» та їх викладанні (акт впровадження від 06.06.2021 р.).

Результати наукових розробок знайшли впровадження у практичну діяльність Богуславської міської територіальної громади, що дозволило створити підґрунтя для формування заходів, направлених на боротьбу з протиправною економічною діяльністю та корупцією у фінансовому секторі, та надало можливість фінансовому управлінню задалегідь розробити превентивні заходи, направлені на зміцнення фінансової безпеки територіальної громади (акт впровадження № 03-05/883/2024 від 21 березня 2024 р.).

У цілому основні положення рекомендацій дисертації є теоретично доведеними та ґрунтуються на результатах проведених досліджень.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Визначаючи високий рівень наукового обґрунтування та переконливість теоретичних, аналітичних і методико-практичних положень дисертації Світлани Войцехівської, змістовність і логіку викладання матеріалів дослідження, слід звернути увагу на окремі дискусійні положення зокрема:

1. У підрозділах 1.1–1.3 авторка дотримується різних типологічних ознак для класифікації та трактування понять фінансової безпеки, економічної безпеки, бюджетної безпеки, валютної безпеки національної економіки, але не акцентує, на якому державному рівні і що саме включає одна чи інша безпека та/чи можливість перетину складових.

2. На рисунку 1.9 авторка показує взаємозв'язок між поняттями ризику, загроз та небезпек у контексті забезпечення фінансової безпеки держави, обґрунтовуючи ці поняття. Було б доцільно поряд із ними також пояснити поняття «фінансових шоків», про які авторка згадує у підрозділі 3.3 (с. 215, 260) і додатку А.

3. У підрозділі 2.1 авторка детально обґрунтовує високу інфляцію, що вкрай негативно впливає на настрої суб'єктів валютного ринку, провокуючи зростання попиту на готівкову та безготівкову валюту, що є передумовою курсових коливань. На рис. 2.8 авторка дала основні загрозливі форми інституціональних деформацій у фінансовій сфері. Також розглянуто у підрозділі 3.3 (с. 233) основні загрозливі форми інституціональних деформацій у фінансовій сфері, такі як: тіньова економіка; корупція; рейдерство; непродуктивний відтік капіталу та тіньова парадержава, темпи непродуктивного експорту капіталу, як двоїсту інституційну структуру суспільства і суб'єктів господарювання, рис. 2.10 – рівень тіньової економіки в країнах ЄС у 2022 році, також у підрозділі 2.3 (с. 112–113) деталізовано динаміку індексу економічної свободи України в 2012–2022 рр., але не проаналізовано даних відтоку валюти, причиною якого став «картковий туризм». Необхідно було також вказати як умову непродуктивного експорту капіталу в національній економіці актуальні сьогодні воєнні дії.

4. Авторка на рис. 2.12 демонструє основні елементи тіньової парадержави, в цілому підтримуючи зазначений концепт, все ж наголошуємо на потребі більш чіткої його конкретизації та аргументації, за якими критеріями запропоновано дану типологію. Також у розділі 2 доцільно було б доповнити ризиками функціонування системи blockchain-платформ, яка успішно працювала в Україні до правового регулювання обігу віртуальних активів.

5. Враховуючи наявність ґрунтовної характеристики організаційно-економічних механізмів, які включають перелік суб'єктів, що забезпечують певні дії для детінізації національної економіки. При цьому виникає опортуністична поведінка окремих суб'єктів реалізації конкретного механізму, що характерно для макро- та мікрорівня, однак у роботі не виділено достатньо уваги саме опортуністичним проявам деструктивної поведінки таких суб'єктів.

Висловлені зауваження спрямовані, переважно, на уточнення пропозицій авторки і виявлення дискусійних питань, не стосуються концептуальних положень дисертації, а тому не впливають на її загальну високу позитивну оцінку. Результати дисертації мають як теоретичне, так і практичне значення, розвивають поняття тіньової економіки в контексті фінансової безпеки національної економіки і можуть бути використані у подальших теоретичних дослідженнях і практиці у проаналізованій сфері.

**Відповідність роботи вимогам дисертацій,
що подаються на здобуття ступеня доктора філософії**

Дисертація Світлани Войцехівської є завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій концептуально вирішено наукове завдання, яке полягає у теоретичному обґрунтуванні і розробленні методологічних підходів щодо впливу тіньової економіки на фінансову безпеку держави.

Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, матеріал викладено у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані та підтверджені результатами спостережень.

Наукові результати проведених досліджень відображено у 16 наукових публікаціях.

Робота виконана з дотриманням академічної доброчесності.

Дисертація Войцехівської Світлани Іванівни на тему: «Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави», виконана у межах галузі знань 07 «Управління та адміністрування» та спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» є завершеним науковим дослідженням, що за структурою, змістом оформленням та повнотою висвітлення результатів у наукових виданнях відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03 квітня 2019 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21 березня 2022 року, № 502 від 19 травня 2023 року та № 507 від 03 травня 2024 року), а її авторка Войцехівська Світлана Іванівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Офіційний опонент доцент кафедри економіки підприємства, інновацій і дорадництва в АПК імені І. В. Поповича Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, доктор економічних наук, доцент Марта КУНИЦЬКА-ІЛЯШ